

معیار الاشعار «الحق داد فضل و تحقیق» را داده است (رازی، المعجم، مقدمه، ص ده)، در اینکه شارح مذکور، تألیف کتاب را به خواجه نصیر نسبت داده، تردید کرده و مأخذ این انتساب را نامعلوم دانسته است.

شاید تشکیک و تردید علامه قزوینی، یا به بیان درست‌تر احتیاط علمی وی، در صحت انتساب کتاب معیار به خواجه نصیر تا زمانی که نسخه خطی مورخ ۷۰۲ ق معیار الاشعار ناشناخته بود، محل تأمل می‌بود؛ لیک با معرفی و نشر نسخه مذکور، آن کتاب جزء آثار مسلم خواجه نصیر شمرده می‌شود. علاوه بر نسخه ۷۰۲ ق، نشانه‌های دیگری صحت انتساب معیار را به خواجه نصیر تأیید می‌کند که از آن جمله نسخه دیگری است که تاریخ کتابت آن ۶۷۰ ق است و آن کتاب به همراه نسخه مبدأ و معاد و کتاب تذکره و جوامع الحساب خواجه نصیر در مجموعه‌ای در کتابخانه ملک محفوظ است و در آن نسخه نام کتاب معیار را «عروض فارسی» نوشته‌اند. همچنین مقایسه سبکی معیار الاشعار با اساس الاقتباس خواجه نصیرالدین و یکسانی بعض عبارات آن گواه دیگری است بر صحت انتساب معیار الاشعار به خواجه (ر.ک: قهرمانی مقبل ۱۳۸۹: ۲۱۱-۲۲۷).

نسخه خطی ۷۰۲ ق در کتابخانه «احمد ثالث استانبول» به شماره ۱۶۴۶ محفوظ است و جزء کتبی است که مرحوم استاد مینوی عکس آن را به ایران آورد.

نخستین بار نسخه ۷۰۲ ق در ۱۳۶۳ ش به صورت عکسی به اهتمام محمد فشارکی و جمشید مظاهری در اصفهان منتشر شد و با مقابله آن نسخه با شرح فارسی سعدالله مرادآبادی (میزان الافکار ۱۳۰۰ ق) و شرح اردوی مظفر علی اسیر (زر کامل عیار ۱۳۲۳ ق) و نیز نسخه چاپ سنگی نجم‌الدوله ۱۳۲۰ ق و بعض متون عروض و قافیه، تصحیحاتی که از سوی فشارکی مظاهری در پایان آن چاپ عکسی منضم شد، اغلاط و لغزش‌های راه‌یافته در نسخه ۷۰۲ ق را اصلاح کرده است. نسخه ۷۰۲ بر اساس یادداشتی که در پایان آن آمده است ۲۸ سال پس از کتابت بر نسخه مصنف (خواجه نصیرالدین توسی) خوانده و مقابله شده است: «قبیل و صحیح مع نسخه مقابله مصححه مرقوة

بررسی تصحیح تازه معیار الاشعار و شرح آن

مهرداد چترایی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد
m_chatraei@yahoo.com

«استاد البشر» ابوجعفر نصیرالدین محمدبن محمدبن حسن، که به خواجه نصیرالدین توسی نامبردار است، در سال‌های پایانی قرن ششم به دنیا آمد و در ۶۷۲ ق پس از ۷۵ سال زندگی، وفات یافت. شخصیت او دارای ابعاد گسترده و متنوعی است و سخن گفتن از هر یک از وجوه حیات علمی و فکری او مجالی فراخ می‌طلبد؛ او در فلسفه و منطق و کلام، نجوم و جغرافی، طب و ریاضی، موسیقی و شعر و ادب و شاخه‌های گونه‌گون آن علوم دارای تبحر و صاحب تألیفات متعدد است (ر.ک: یادنامه خواجه نصیرالدین توسی).

از جمله آثار خواجه، معیار الاشعار است که بنا بر توضیح مدرس رضوی «در فهرستی که از آثار و تألیفات وی مرتب کرده‌اند، رساله‌ای در علم عروض به فارسی به او نسبت داده‌اند ولیکن اسم معیار الاشعار را جز بعض از متأخرین مانند صاحب رو ضات الجنات و ابوالحسن فراهانی در شرح اشعار مشکله دیوان انوری و دیگران ذکر نکرده‌اند و به همین جهت ... مرحوم علامه قزوینی در مقدمه کتاب المعجم فی معاییر اشعار العجم انتساب این کتاب را به خواجه توسی تردید کرده ...» (مدرس رضوی، احوال و آثار، ص ۵۳۱).

علامه قزوینی که شرح معیار الاشعار مفتی محمد سعدالله مرادآبادی را دیده و آن را «شرح نفیس و ممتاز» بر شمرده و معتقد است که مرادآبادی در شرح خویش بر

مقدمه مصحح

مصحح، در مقدمه خویش، سرگذشت معیار و تحقیقات و تصحیحات آن را به اختصار ذکر کرده و ضمن ارائه نمونه‌هایی از اغلاط راه یافته در نسخه ۷۰۲ — که در تصحیح اقبالی هم راه یافته — لزوم تصحیح مجدد معیار را یادآور شده است. روشی که مصحح در تصحیح متن به کار گرفته این است که نسخه ۷۰۲ را با نسخ دیگر مقابله کرده و تنها به ذکر اهم اختلافات پرداخته «ذکر تمام اختلافات نسخ را روشی منسوخ و نادرست می‌داند» (ص چهارده). او هدف اصلی خویش را ارائه یک متن نسبتاً منقح از معیار الاشعار می‌داند نه ردیف کردن «مج»، «مخ»، «مز»، ... (ص هجده).

در مقدمه مصحح اشارتی کوتاه نیز به میزان الافکار (شرح معیار الاشعار) و مؤلف آن شده و بخشی از خطبه میزان الافکار و «خاتمة الطبع» چاپ نخست آن (۱۲۶۳ق) نیز در مقدمه کتاب آورده شده است.

شرح احوال و آثار مرادآبادی در مقدمه کتاب نیامده است و از آنجا که در این کتاب به همراه معیار الاشعار شرح مرادآبادی نیز آمده، پرداختن به احوال شارح نیز ضروری به نظر می‌رسد.

مولوی مفتی محمد سعدالله مرادآبادی از اجله عالمان و ادیبان سرزمین هند در سده سیزدهم هجری است که با همه مراتب فضل و کمال، چونان بسیاری دیگر از خادمان هنری فرهنگی ایرانی و معارف اسلامی ناشناخته مانده است. وی به سال ۱۲۱۹ در خاندانی حنفی مذهب در مرادآباد از ولایات شمال شرقی دهلی زاده شد. مقدمات زبان پارسی را در زادگاه خویش بیاموخت، سپس به رامپور و نجیب‌آباد و دهلی رفت و در این شهرها از محضر عالمان روزگار دانش اندوخت. پس از فراغت از درس به مدرسه‌ی مدرسه شاهی گزیده شد، سپس شغل نظارت تألیف یافت، بعد از آن منصب فتوا بدو واگذاشته آمد و بیست و نه سال، تا زمان عزل واجدعلی شاه لکهنوی (= سال ۱۲۷۲) از حکومت آود، در این مقام بماند، آن‌گاه به دعوت نواب یوسف‌علی خان رامپوری، ریاست سرکار رامپور، بدان صوب رفت و تکفل شغل قضا و افتا نمود. در اواخر عمر، دوست او، امیر الملک، سید محمد صدیق حسن خان بهادر که در

علی المصنف طاب مثنوا فی رجب سنة ثلاثین و سبعمائه.» این نسخه دارای هفتاد برگ ۲۱ سطری است و به خط نسخ کتابت شده است.

نسخه مذکور در ۱۳۶۳ ش در اصفهان منتشر شده، پیش از هفتاد فقره تصحیحات بر اساس نسخ دیگر ارائه شده است (چاپ عکسی، ص ۷۳-۷۵).

نسخه ۷۰۲ یک بار هم با مقابله با چاپ سنگی نجم‌الدوله (که در ۱۳۲۰ق منتشر شده) و نیز نسخه‌ای که مرادآبادی شرح خویش را بر پایه آن نوشته، تصحیح و منتشر شد (اقبالی ۱۳۷۰: ۱۴۹-۲۹۰) ولی با اینکه اغلاط و لغزش‌های راه یافته در نسخه ۷۰۲ در پایان چاپ عکسی به اصلاح آورده شده، در تصحیح مذکور به علت بی توجهی به آن تصحیحات همان اغلاط تکرار شده است.^۱

تصحیح تازه معیار الاشعار بر اساس نسخه ۷۰۲ ق و نسخه ۷۱۶ ق و نسخه مورخ ۱۰۵۷ مجلس شورای اسلامی (در جنگ ابن خاتون) به شماره ۵۱۳۸ و نسخه ۱/۲۸۹ دانشکده ادبیات دانشگاه تهران (قرن یازدهم هجری) و نسخه مدرسه سپهسالار (قرن سیزدهم هجری) که «به علت تأخر زمانی فاقد ارزش مقابله و تصحیح» دانسته شده و بنابراین مصحح از آن‌ها استفاده چندانی نکرده است (ص هجده)، نیز نسخه دیگری که در کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد مشهد به شماره ۱۶۲۹ و مورخ ۱۰۲۹ ق محفوظ است و گاهی در ذکر اختلاف نسخه‌ها با علامت «گ» از آن استفاده شده، نسخه متن مرادآبادی و نسخه متنی که مظفر علی اسیر به اردو شرح کرده و نیز متن چاپی نجم‌الدوله صورت گرفته و شرح فارسی سعدالله مرادآبادی نیز به دنبال متن معیار الاشعار آمده که همزمان با همایش «میراث علمی و فلسفی خواجه نصیر توسی» از سوی انتشارات میراث مکتوب در ۱۳۸۹ ش به چاپ رسیده است.

این تصحیح تازه شامل مقدمه مصحح، متن مصحح معیار الاشعار و میزان الافکار و نمایه‌های پایانی است.

۱. دکتر جلیل تجلیل نیز بر اساس همین نسخه ۷۰۲ بار دیگر متن معیار را — البته با حفظ نادرستی‌ها و لغزش‌های نسخه! — چاپ کرد.

حکومت بهوپال (از ولایات مرکزی هند)، پایگاهی رفیع داشت و خود نیز از فضیلت نامبردار عهد بود، از وی درخواست تا بدان دیار رود و مفتی‌گری آن سامان را در عهده گیرد که مرگ او را دریافت و این به روز یکشنبه چهاردهم رمضان ۱۲۹۴ بود. مرادآبادی در اصناف علوم متعارف اسلامی تبحر داشته و در انواع معارف از حکمت و ریاضی و نجوم و فقه و لغت و صرف و نحو و ادب، به تازی و پارسی به تألیف پرداخته است شعر نیز می‌سروده و در پارسی «آشفته» تخلص می‌نموده است (سروشیار ۱۳۸۴: ۱۳۰).

آثار مرادآبادی را افزون بر سی تألیف فارسی و تازی شمرده‌اند.^۱ مصحح در مقدمه خویش دستنویس‌های معیار الاشعار را به اجمال معرفی کرده و به جز نسخه مورخ ۷۰۲ ق از نسخه‌های پیش گفته نیز استفاده کرده است:

همچنین از نسخه چاپ تهران (سنگی) که به اهتمام نجم‌الدوله در ۱۳۲۰ ق منتشر شده، در تصحیح و مقابله استفاده شده است. چاپ نجم‌الدوله، چنان‌که در صفحه اول آن آمده، از روی نسخه‌ای است که پدر نجم‌الدوله برای وی کتابت کرده است:

و این نسخه را مرحوم والد - طاب ثراه - در سن پیری به خط خود نوشته و تصحیح نمود و به حقیر که ۱۸ ساله بودم آموخت و از روی نسخه دیگر که همان اوقات به زحمت تحصیل شده بود مقابله شد و در چند موضع هنوز احتمال غلط دارد (اقبالی ۱۳۷۰: ۲۹۳).

بنابراین توضیح، چاپ نجم‌الدوله از روی نسخه‌های معتبر قدیمی تهیه نشده و بر خلاف نظر جناب دکتر فشارکی آن نسخه «تقدم فضل» ندارد (مقدمه، ص ۱۲).

نسخه‌های معیار الاشعار

دستنویس‌های معیار الاشعار - که چندین نسخه پیش از قرن دهم دارد - بر اساس آنچه در فهرست دستنویس‌های

۱. استاد جمشید مظاهری (سروشیار) مآخذ احوال مرادآبادی را این چنین ذکر کرده‌اند:

تذکره علمای هند تألیف مولوی رحمن علی (چاپ نولکشور، لکهنو، ۱۹۱۴ م).
نزهة الخواطر و بهجة المسامع والنواظر، تألیف عبدالحی حسنی، جلد هفتم (چاپ حیدرآباد دکن، ۱۹۵۹ م).

الثقافة الاسلامیه فی الهند، تألیف عبدالحی حسنی (طبع دمشق، ۱۹۵۸ م).

فیلسوف شیرازی در هند، اکبر ثبوت (تهران، هرمس، ۱۳۸۰ ش).

فرهنگ، ش ۵۳-۵۴، ص ۱۳۰.

ایران آمده، این چنین است:

۱. کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم، شماره ۱۲/۵، خط نسخ، مورخ ۶۷۰ ق، ۶۲ برگ، فهرست مرعشی، ج ۳۱، ص ۳۷۷.

۲. کتابخانه مجلس شورای اسلامی، تهران، شماره ۳۹۸۷، خط نستعلیق، ق ۸، ۱۴۴ ص، (۷۳ برگ).

۳. کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، شماره ۱۳۸/۱ د، نستعلیق، کتابت ۷۱۶ ق، ۶۸ برگ.

۴. کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم، شماره ۱/۱۳۸۴۶، کتابت ابواسحاق بن علی بن نصرالله سنجانی سلطانی، خط نسخ، اوایل صفر ۸۴۳ ق، ۷۶ برگ.

۶. کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم، شماره ۸/۴، فن دوم در نسخه نیامده است به خط حاج علی کامران، نستعلیق، مورخ ۸۸۹ ق، ۱۸ برگ (درایتی ۱۳۸۹: ۹۳۸/۹).

متن معیار الاشعار و شرح آن

مصحح در تصحیح متن علاوه بر نسخه‌هایی که معرفی کرده «از متون اساسی عروض و قافیه به زبان تازی و فارسی بسیار بهره» (مقدمه، ص هفده) برده و نادرستی‌ها و لغزش‌هایی را که در نسخه اساس خود (دستنویس مورخ ۷۰۲ ق) راه یافته، با مقابله نسخه‌ها و مراجعه به منابع عروضی اصلاح کرده است.

نگاهی به تصحیحاتی که در متن معیار الاشعار صورت گرفته نشان می‌دهد که علاوه بر نسخه‌هایی که در این تصحیح استفاده شده، متنی که شارح معیار الاشعار (سعدالله مرادآبادی) در اختیار داشته است، نیز از اعتبار فراوانی برخوردار است.

در ادامه ابتدا مواردی از متن تصحیح شده معیار الاشعار با متن مرادآبادی و متن اقبالی مقایسه شده است:

متن معیار الاشعار	نسخه اساس	متن مرادآبادی	متن اقبالی
ص ۶ س ۱۵: در ذکر صناعتها ...	در دیگر صناعتها ... (ص ۳)	در ذکر صناعتها ... ص ۱۷۲	در دیگر صناعتها ص ۱۶۵
ص ۱۳ س ۲: دوم متحرک و در پارسی مانند	دوم متحرک و تخفیف را تسکین اوسط جایز شمردند چنانکه بعد از این گفته شود و در پارسی مانند ص ۶	متن مرادآبادی این عبارت زاید و نادرست را ندارد	
ص ۱۳ س ۳: تشدید ازّه	تشدید است (ص ۶)	صورت درست آمده ص ۱۸۹	
ص ۱۴ س ۱۳: یا ساکنی [آید اگر متحرکی] دیگر آید	یا ساکنی دیگر آید (ص ۷) آنچه مصحح در میان کمانک آورده از اصل نسخه اساس ساقط شده که از نسخ دیگر افزوده شده است	یا ساکنی آید اگر متحرکی آید . ص ۱۹۳	
ص ۱۸ س ۴: رجز مخبول	رجز مخبون	صورت درست رجز مخبول آمده [ص ۲۰۶]	همان صورت غلط نسخه اساس
ص ۱۷ س ۱: رجز مطوی مسکن [یا رمل مخبون مسکن]	عبارت افزوده شده در کمانک در نسخه اساس نیامده که مصحح آن را از نسخ دیگر افزوده البته کل عبارت نیز در حاشیه نسخه اساس کتابت شده است [ص ۹]	ندارد	
ص ۲۸ س ۵: «با های به من و بتا»	در حاشیه نسخه اساس آمده	به صورت درست ضبط شده (ص ۲۳۰)	«با و هاء به من و بتا» (ص ۱۹۲)
ص ۴۰ س ۲۱: «محرک و مسکن با هم بیامیزند»	«نیامیزند»	«بیامیزند» (ص ۲۶۶)	«نیامیزند»
ص ۴۶ س ۴: «از آنکه یا سقوط هر دو به هم جایز نبود یا جایز بود»	«از آنکه یا سقوط هر دو به هم جایز نبود یا جایز بود»	«از آنکه یا سقوط هر دو به هم جایز نبود یا جایز بود»	(ظاهراً به پیروی از ضبط چاپ نجم الدوله ص ۷۱) به اشتباه چنین آمده: «از آنکه یا زیادت هر دو ساکن به هم جایز بود یا نبود» ص ۲۰۹
ص ۶۲ س ۱۶: [و مکفوف مختق و غیر مختق شاید و رکن سوم مکفوف مختق و غیر مختق]	ندارد	ص ۶۲ س ۱۶ متن: [و مکفوف مختق و غیر مختق شاید و رکن سوم مکفوف مختق و غیر مختق]	ندارد

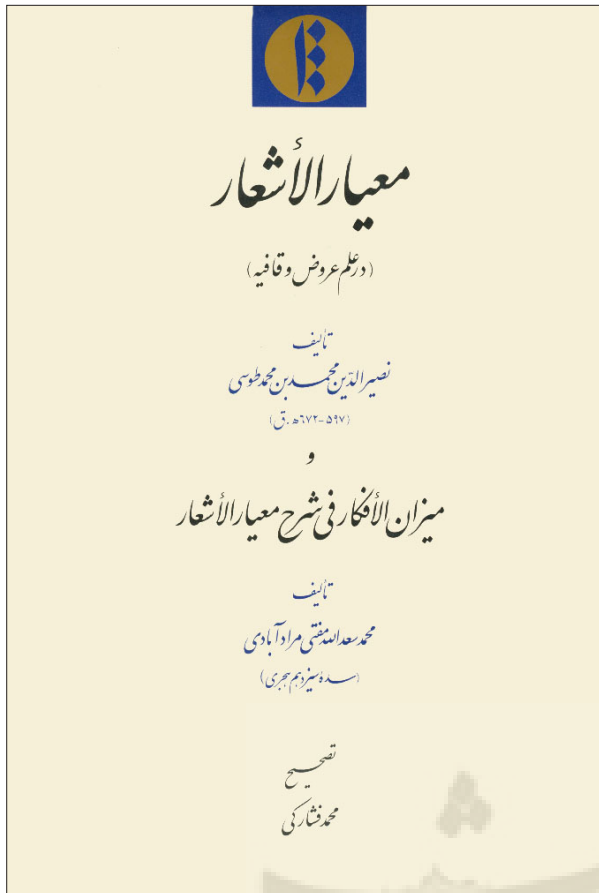
متن معیارالاشعار	نسخه اساس	متن مرادآبادی	متن اقبالی
ص ۶۴ س آخر : و مثال این وزن چنین باشد	و امثال ص ۳۷	مثال	به پیروی از نسخه‌ی اساس امثال آمده ص ۲۲۸
ص ۶۵ س آخر: ای دل به تیز آتش پری	بتیزیش ص ۳۷	تیزآتش ص ۳۶۶	ای دل به مینویش بری (?) ص ۲۲۸
ص ۶۸ س ۲: ز نیکوان لطف و کرم [سزاتر] از جور و ستم	به غلط «سزاترا» ضبط شده (ص ۳۸)		به غلط «سزاترا» آمده (ص ۲۳۰)
ص ۶۸ س ۱۷: « شاب رأسی بعد هذا »			
ص ۶۹ س ۲: مققرات دارسات	مققرات (ص ۳۹)		از ضبط نسخه‌ی اساس پیروی شده
ص ۷۰ س ۳ : و ضرب مخدوف اعرج [مخبون]	مخبون نیست و ظاهراً از قلم افتاده است		به پیروی از نسخه‌ی اساس بدون مخبون آمده (ص ۲۳۲)
ص ۷۵ س ۱۰: « قالت و لم تقصد »	يقصد آمده ص ۴۱		لم يقصد (ص ۲۳۶)
ص ۷۵ س ۱۰: فقد ابلغت	فقد بلغت ص ۴۱		فقد بلغت ص ۲۳۶
ص ۸۱ س ۵ : « ما بین درنا فبادو لی و حلت »		بادولی و دُرنی اسامی مواضعی است در حوالی مدینه	« بادوا» آمده ، به تصور اینکه فعل ماضی جمع مذکر است .
ص ۸۵ س ۱۰ : بعضی آن را پارسی [باربد] خوانده اند	«باربد» افتاده است (ص ۴۶)	افتادگی ندارد(ص ۴۲۲)	باربد افتاده است ص ۲۴۴ .
ص ۸۵ س ۱۰ : و بعضی جادوراه	به غلط «جادوزاده» ضبط شده ص ۴۶	جادوراه(ص ۴۲۲)	(ص ۲۴۴) از ضبط نسخه اساس جادوزاده ، پیروی شده است
ص ۸۶ س ۴ : « و چون مسکن شود مفعول فاعلاتن »	به غلط مفعولن فاعلاتن ضبط شده (ص ۴۶)	مفعول فاعلاتن(ص ۴۲۳)	به غلط مفعولن آمده است ص ۲۴۴
ص ۸۷ س آخر : ای یار دلربای یکی بارهی بساز	« مکن بارهی بساز » آمده (ص ۴۷)	یکی... (ص ۴۲۷)	از ضبط غلط نسخه‌ی اساس پیروی شده است (ص ۲۴۵)
ص ۸۸ س ۱۳ : « پس هر دو مخبون و مطوی شاید » (مصصح در زیر نویس شاید را درست تر دانسته)	« پس هر دو مخبون و مطوی شاید »	...نشاید(ص ۴۲۹)	

متن معیارالاشعار	نسخه اساس	متن مرادآبادی	متن اقبالی
ص ۹۱ س ۱۶ متن : «الفاهم القوم روپی نیاما»	به غلط «رونی» ضبط شده	روپی (ص ۴۳۷)	«دونی» (!) (ص ۲۴۹)
ص ۹۱ س آخر : «و یاوی الی نسوه یائسات»	بایسات (ص ۴۹)	یائسات (ص ۴۳۸)	«بایسات» (ص ۲۴۹)
ص ۹۲ س ۸ متن : فما یُقَضَ یأتیکا	فما یُقَضَ یأتیکا (۴۹)	یأتیکا (ص ۴۳۹)	(ص ۲۴۹) به اشتباه «یأتیکا» ضبط شده
ص ۹۹ س ۱۰ : «و عصب، پی سخت باشد»	به جای پی به غلط طی آمده	پی... (ص ۴۶۰)	طی ضبط شده (ص ۲۵۶)
ص ۱۰۵ س آخر : مانند الف در [«ساروا» و «ناروا»]	سار و نار (ص ۵۶)	ساروا... و ناروا (ص ۴۷۶)	سار و نار (ص ۲۵۶)
ص ۱۱۳ س ۵ : عیبهایی که تعلق به قافیه دارد (نسخه های «ج» و «د»)	عیبهاکه ... (ظاهرا همین صحیح است)	عیبهاکه تعلق... (ص ۴۹۰)	
ص ۱۲۱ س ۱۵ : [آن را ردیف خوانند هرچه زیادت از ردیف باشد پیش از روئی و مکرر شود]	ندارد	بدون افتادگی	افتاده است
ص ۱۲۳ س ۱۸ : یک روئی مطوی (بر اساس نسخه های «گ» و «د»)	یک روی مطلق (ص ۶۸)	یک روئی مطوی (ص ۵۱۹)	ضبط نسخه اساس
ص ۱۲۴ س ۱۰ : تصرفی	تصرفی	تصرفی (ص ۵۲۰)	ضبط نسخه اساس
ص ۱۲۶ س ۶-۷ : [در طرف عدم به اختلاف تعلق به معانی هم مغایرت حاصل آید]	افتاده است	بدون افتادگی (ص ۵۲۲)	افتاده است.

مصحح در تصحیح متن معیار (از ص ۱ تا ص ۱۲۸) در یادداشت‌هایی که زیر هر صفحه آورده اصلاحات متن را توضیح داده است؛ عجیب اینکه اغلب این یادداشت‌ها در زیر نویس صفحات بخش دوم کتاب که میزان الافکار در شرح معیار است تکرار شده است.

همچنین بر روی جلد کتاب و صفحه شناسنامه و عنوان و نیز فهرست نویسی پیش از انتشار نام شرح را «میزان الافکار فی شرح معیار الاشعار» آورده‌اند و در متن کتاب و سربرگ صفحاتی که شرح معیار را در بر دارد عنوان

چنان‌که دیده می‌شود، بیشتر اصلاحاتی که مصحح در متن معیارالاشعار انجام داده است، با متنی که مرادآبادی بر اساس آن معیارالاشعار را شرح کرده مطابق است و از همین روی می‌توان نتیجه گرفت که مرادآبادی نسخه‌ای معتبر از معیار در اختیار داشته است. ارزش میزان الافکار نیز که در این چاپ همراه با معیار منتشر شده بیشتر به لحاظ متن معتبر و صحیح آن است، وگرنه شرح آن برای فارسی‌زبانانی که به مباحث عروض و قافیه‌شناسی چندان فایده‌ی ندارد.



مرادآبادی، مفتی محمد سعدالله، میزان الافکار (شرح معیار الاشعار)، (چاپ سنگی)، لکهنو، ۱۸۸۳ م/ ۱۳۰۰ ق.
مرادآبادی، مفتی محمد سعدالله، معیار الاشعار نصیرالدین محمد بن محمد طوسی [و] میزان الافکار فی شرح معیار الاشعار، تصحیح محمد فشارکی، تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.
یادنامه خواجه نصیرالدین توسی (مجموعه سخنرانی)، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۳۶ ش.

«میزان الافکار در شرح معیار الاشعار» آمده است، در حالیکه ظاهراً هیچکدام از این دو نباید عنوان اصلی کتاب باشد چون در صفحه عنوان چاپ سنگی (۱۲۶۳ ق) فقط میزان الافکار آمده که در صفحه پایانی چاپ ۱۲۸۲ ق نیز به همین صورت ذکر شده است.

حاصل سخن اینکه متن تصحیح شده به لحاظ صحت و اعتبار نسبت به چاپ‌های دیگر معیار الاشعار که پیش از این منتشر شده، برتری دارد، شاید اصلاح اغلاط چاپی^۱ و حذف بعضی یادداشت‌های مکرر کتاب، بر کارآمدی آن بیفزاید و شایسته است در پژوهش‌های محققان بدان متن ارجاع داده شود.

منابع

اقبالی (اعظم)، معظمه، ۱۳۷۰، شعر و شاعری در آثار خواجه نصیرالدین توسی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
توسی، خواجه نصیرالدین، معیار الاشعار (چاپ عکسی نسخه ۷۰۲ ق)، به اهتمام محمد فشارکی و جمشید مظاهری، اصفهان: سهروردی، ۱۳۶۲ ش.
درایتی، مصطفی، ۱۳۸۹، فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا)، ج ۹، تهران: مجلس شورای اسلامی.
رازی، شمس قیس، المعجم فی معاییر اشعار العجم، تصحیح محمد قزوینی و مدرس رضوی، تهران، ۱۳۶۰ ش.
سروشیار، جمشید، ۱۳۸۴، «رساله‌ای در تحقیق رباعی»، فرهنگ، ش ۵۳-۵۴، بهار - تابستان، ص ۱۲۹-۱۴۳.
قهرمانی مقبل، علی اصغر، ۱۳۸۹، «تأکیدی بر صحت انتساب معیار الاشعار به خواجه نصیرالدین توسی»، آینه میراث، ش ۴۷، پاییز و زمستان، ص ۲۱۱-۲۲۷.
مدرس رضوی، محمدتقی، ۱۳۵۴، احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی، بنیاد فرهنگ ایران.

۱. نمونه‌ای از اغلاط چاپی:

ص ۶۸ س ۲: [سزاتر] سزاتر

ص ۹۲ زینویس: ۱- یأتیکما از چاپ نجم الدوله: یأتیکما

ص ۱۲۵ زینویس: «بازو»، «راز»، «باز» و «راز»

ص ۵۲۲ آوردن ضرب به عنوان اصطلاح عروضی در ارجاع به ص ۶ نادرست است چون در ص ۶ آمده: «مثلاً ضرب و سلب در تازی قافیه را شاید» و پیداست که ضرب در اینجا اصطلاح عروضی نیست.

و نیز در عنوان انگلیسی پشت جلد Mizan Al' Afkar و Miyar Al-Ash' ar آمده که ظاهراً به جای AI باید OI باشد.



سخنرانی‌های همایش

عرفات العاشقین

و جایگاه آن در تذکره نویسی فارسی

این همایش در ۲۷ مهرماه ۱۳۹۰ به مناسبت چاپ عرفات العاشقین و عرصات العارفین توسط مرکز پژوهشی میراث مکتوب برگزار شد. مجموعه مقالات این همایش به عنوان ضمیمه ۳۵ آینه میراث منتشر می‌شود. در اینجا سه سخنرانی ایراد شده در این همایش درج می‌شود.

- جایگاه عرفات العاشقین در تذکره نویسی فارسی
محمود فتوحی
- شاعران تبریز و آذربایجان در عرفات العاشقین
جمشید علیزاده
- شاعران سیستان در عرفات
جواد محمدی خمک